

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”
НАУЧНА ОБЛАСТ 2. ХУМАНИТАРНИ НАУКИ, ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.1.
ФИЛОЛОГИЯ, НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Автор на дисертационния труд: **Еуннаре Чо**

докторант към Катедрата по български език, ФСлФ,
СУ „Св. Климент Охридски“

Тема на дисертационния труд: **Граматични средства за изразяване на подбудителност
в съвременния български и руски език**

Рецензент: **доц. д-р Марина Джонова**

Катедра по български език, ФСлФ, СУ „Св. Климент Охридски“
член на научното жури, утвърдено от Ректора на СУ „Св. Климент
Охридски“ със заповед № РД-38-628/30.11.2022 г.

Трудът на Еуннаре Чо „Граматични средства за изразяване на подбудителност в съвременния български и руски език“ представлява съпоставително изследване върху граматичните, лексикалните и прагматичните средства за изразяване на подбудителност в българския и руския език. Освен в теоретичен план текстът има принос и в практикоприложен план и направените в него наблюдения имат приложение в преводаческата практика и в чуждоезиковото обучение. Еуннаре Чо е подготвила дисертационния си труд като редовен докторант към Катедрата по български език на СУ „Св. Климент Охридски“ с научни ръководители проф. Йовка Тишева и проф. Татяна Алексиева.

Представеният за рецензиране текст е с общ обем 273 страници и се състои от: увод, четири глави, заключение, справка за научните приноси на дисертацията и библиография. Текстът е с ясна структура, която следва избрания подход при разглеждането на подбудителността в двата езика. Доказателство за отличната осведоменост на Еуннаре Чо във връзка с мненията и подходите при представянето на подбудителните изказвания са включените в библиографията основни трудове и статии

на български, английски, корейски и руски език. Изследването се основава на създаден от докторантката изследователски корпус от данни, извлечени от Руско-българския преводачески корпус, Българския национален корпус и Националния корпус на руския език. Работата с оригинални и паралелни текстове е надеждна основа за провеждането на научното изследване.

Предмет на изследването е *механизмът за реализиране на подбудителност*, като се разглеждат както директните, така и индиректните речеви актове по терминологията на Дж. Сърл. Обект на изследване са *подбудителните изказвания в българския и руския език*, като се обхваща употребата на различни езикови средства - морфологични, лексикални и синтактични. Докторантката си поставя следните изследователски цели: да представи различните средства за изразяване на подбудителност в съвременния български и в съвременния руски език; да разгледа средствата, използвани за предаване на вариантите на илокутивната сила; да разкрие разнообразието от преводни еквиваленти. С оглед на това си поставя следните конкретни изследователски задачи: да представи механизма, който прави възможно разнообразието в средствата за предаване на подбудителността; да определи ясни критерии, според които дадено изказване да се определя като подбудително; да опише възможните лица, към които може да се прилагат тези средства; да се ексцерпират на подходящи примери от корпуси, с които могат да се опишат характерни особености на всяко средство; да се свържат подбудителните изказвания (оригинал и превод) от подбраните литературни произведения с една от илокутивните сили; да се групират оригинални подбудителни изказвания с еднаква илокутивна сила според използваното средство и да се съпоставят съпоставяне с преводите им. Структурата на текста следва изпълнението на научните задачи.

В *първа глава* на дисертационния труд се прави преглед на теоретичните изследвания в областта на подбудителността. Избран е подходът, при който дадено изказване се разглежда като подбудително във връзка с контекста, в който е употребено. Задължителните елементи на подбудителната ситуация са говорещият и слушателят, а предикатите обикновено са два – единият е свързан с волеизявата на говорещия, а вторият с действието, което трябва да извърши слушателят. Приносно е и подробното разглеждане на подбудителните изказвания в контекста на деонтичната модалност.

Теорията за речевите актове е представена в контекста на темата на дисертационния труд. Част от разгледаните подходи при класифицирането на директивите се представят за пръв път на български език. Интерес представлява например предложеното от Цуй (1994) деление на рестриктиви и директиви, както и

техните подвидове, според степента, в която слушателят има избор дали да изпълни исканото действие (с. 94-95).

В рамките на теорията за речевите актове Еуннаре Чо разглежда и индиректните речеви актове, които имат имплицитна директивна илокуционна сила. Приносен в първа глава е и критичният преглед на мненията в българската и руската езиковедска литература относно формите, които се включват в императивната парадигма. Подробният преглед на мненията в научната литература е обобщен в таблицата на с. 48.

В своето изследване докторантката приема следния подход. Езиковите средства се класифицират като директни и индиректни (вж. фиг. 3 на с. 72) според основната илокутивна сила на изказването. От своя страна маркерите могат да бъдат морфологични, синтактични и лексикални. Като морфологични средства за изразяване на подбудителност в дисертацията се разглеждат синтетичните глаголни форми за повелително наклонение и аналитичните конструкции, които имат подбудителен маркер и форма на пълнозначен глагол. Към синтактичните средства принадлежат различни типове изречения. Към лексикалните средства се отнасят различни лексеми, които могат да се използват самостоятелно и при самостоятелна употреба предават волеизява.

Изложеният теоретичен модел е приложен последователно при представянето на средствата за изразяване на подбудителност в българския език (Втора глава), в руския език (Трета глава), както и при съпоставителното им разглеждане (Четвърта глава). Във *втора глава* на дисертационния труд Еуннаре Чо разглежда употребите на синтетичната повелителна форма в българския език, както и на конструкциите с повелително значение. Важно за съпоставителния анализ е подчертаването на специфичните значения при употребата на повелителни форми от глаголи от свършен и от несвършен вид. Специфична за българския език е възможността за предаване на настоятелна подбуда с повелителната форма на глагол от несвършен вид, употребен в ситуация, в която слушателят трябва да извърши единично действие (*Влизай вътре!*). Посочените употреби са маркирани и с известна неформалност и дори фамилиарност. Приносно е наблюдението на докторантката за комбинирането на глаголите от несв.в. с допълнителни лексикални маркери, изразяващи нетърпеливост (*скоро, сега, бързо, незабавно*), както и за засилената употреба на частицата *де* за изразяване на настойчивост в изреченията с повелителни форми на глаголите от св.в. Отбелязано е и наличието на градация в настойчивостта на подбудата при поредица от повелителни изказвания чрез използването на двата глаголни вида (с. 94). Ценни са наблюденията за различните значения на повелителната форма от св.в. – *молба, съвет, инструкция, категорична заповед и некатегорична заповед* (с. 95).

Впечатление правят наблюденията на докторантката върху степента на категоричност на подбудата, изразявана от независимите да-форми, както и на нюансите в изразеното от страна на говорещия комуникативно намерение, които могат да се предадат с избора на страдателна форма (*Да се строи войската!*), с положителна (*До края на седмицата да сте свършили.*) или отрицателна (*Да не си посмял!*) глаголна форма за минало неопределено време или с глаголна форма за минало предварително време (*Да бяхте ми дали чаша вода!*). Нека и нека да-формите отново са анализирани по избория от Еуннаре Чо модел – анализ на речевата ситуация, кой е адресатът на изказването, наличие на посредник при предаването на неговото желание, както и степените на категоричност. Като отделен вид аналитични форми за изразяване на повелителност са разгледани конструкциите с *недей*, с които говорещият подбужда слушащия да прекрати действие, което вече е в ход (с. 105), като са представени различните нюанси в значението на конструкциите с *недей*: *инструкция, молба, съвет-предупреждение и категорична заповед*. Интересно е наблюдението, че конструкциите със *стига* се употребяват само когато говорещият подбужда прекратяване на дадено действие, но за разлика от останалите конструкции освен с глагол *стига* изразява подбудителност и в съчетание със съществително име (*Стига празни приказки, приятелю*).

За да бъде пълно представянето на конструкциите с подбудително значение, в дисертацията са разгледани и употребите на конструкциите с *дано* в случаите, в които изказването има реален адресат и исканото действие може да бъде изпълнено. Докторантката посочва, че значението на изказванията с *дано* като *Дано не се излъжеш* е сходно със значението на да-формите (*Да не настинеш*) и може да се представи като предотвратяване на действие чрез установяване на предварителен контрол. Частиците *хайде* и *нека* са разгледани като лексикалните средства за изразяване на подбудителност в случаите, в които самостоятелно могат да изразяват това значение. В лексикалните средства се включват и някои междуметия, които може да се разглеждат като самостоятелни директивни изказвания (*шшшт!*, *млък!*).

Отделен принос на дисертационния труд е анализът на индиректните речеви актове, които имат и илокутивна сила на директиви. В рамките на индиректните изказвания се включват както изказванията, съдържащи експлицитен маркер за илокутивната сила, така и тези, при които този маркер е имплицитен. Към изказванията с експлицитен маркер за индиректен речев акт спадат изказванията с глагол в условно наклонение, както и изказванията с модален глагол. Тяхната илокутивна сила става ясна на слушателя благодарение на контекста и речевата ситуация и до голяма степен са конвенционално средство за отправяне на индиректна подбуда към слушателя. Изказванията с перформативен глагол представляват отделен модел за експлицитно изразяване на волята на

говорещия. Наличието на различни перформативни глаголи (*заповядвам, моля, предлагам, съветвам, предупреждавам, разрешавам*) позволява изразяването на отделните степени на подбудителност – съвет, молба, заповед, инструкция. Интересни са и наблюденията на докторантката за употребата на глагола *казвам* с перформативно значение. В рамките на перформативните изказвания са включени и конструкции с именна или адвербиална фраза като *молбата ми е, забранено е*. Струва ми се, че посочените конструкции може да бъдат обект на самостоятелно изследване, като се проучи подробно кои са именните фрази с перформативно значение, включват ли се в тях изрази като *съветът ми е, предложението ми е*. Тук имам и един въпрос. В дисертацията са дадени примери с перформативен глагол в 1 л. ед.ч. Смятате ли, че изказванията с глаголи в 1 л. мн. ч. (*съветваме ви, заповядваме ви*) имат същата повелителна семантика?

Включените в дисертацията средства за имплицитно изразяване на повелителност са слабо проучени в българското езикознание. Тяхното подробно представяне е значителен принос, особено при очертаване на езиковоспецифичните особености на българския език. Както посочва Еуннаре Чо, в българския език само контекстът помага за разбирането на изказванията с глагол в сегашно или бъдеще време като съдържащи втора директивна илокутивна сила.

Структурните особености на въпросите молби с глагол в условно наклонение са описани в съпоставка с руския език. Важно е подчертаването на ролята на контекста (посочените примери са от художествената литература) за тяхното еднозначно разчитане като молба или въпрос. Струва ми се, че тук е важно и лексикалното значение на основния глагол. Примери като *бихте ли ми казали...* лесно се трансформират в императиви (*кажете ми...*), докато при примери като *Бихте ли могли да различите старинна рамка от съвременна?* (с. 127) подобна трансформация е невъзможна, тъй като изказването поставя акцента върху способността/неспособността на слушателя да извърши даденото действие. Тази особеност е изведена от докторантката при разглеждането на въпросите молби с модален глагол. Лексикалното значение на глагола е важно и при индиректните молби с глагол в бъдеще време и въпросителната частица *ли*. Отбелязано е, че изказванията с глаголи като *престана, спра, оставя* в повечето случаи са директиви.

Като индиректна подбуда се разглеждат и някои частни въпроси, въведени с *какво, защо* (*Какво ме зяпаш?, Защо не дойдеш?*). Тук контекстът и лексикалното значение на глагола са водещи при определянето на илокутивната сила на изказването, както и наличието на частици (*бе*), които насочват слушателя към значение категорична заповед (*не ме зяпай; стига си ме зяпал*) или предложение (*защо не дойдеш – ела*). Бих препоръчала на

докторантката да представи този въпрос в отделна публикация, по възможност и в съпоставка с руския език.

Включването на елиптичните изречения е важно за цялостното разглеждане на средствата за изразяване на подбудителност. Степента на конвенционалност при тях е най-слаба. Тяхното изчерпателното описание е изключително трудно, поради липсата на експлицитен граматичен или лексикален маркер. Въпреки това тяхната илокутивна сила може да бъде описана въз основа на контекста, в който се употребяват.

В трета глава на дисертацията са разгледани подробно средствата за изразяване на подбудителност в руския език. Представени са различните употреби на повелителните форми на глаголите от св. и несв. вид, както и съответните частици, които подсилват повелителното значение (*ну, же*). Изследвани са и възможностите за употреба на отрицателни повелителни форми, при които се наблюдават разлики в съпоставка с българския език. Анализът на езиковите средства следва модела, зададен във втора глава на дисертационния труд – представяне на морфологичното/лексикалното средство за изразяване на подбудителност, описание на комуникативната ситуация, представяне на значението на изказването (*молба, съвет, предупреждение, заповед*). Подобно на българския език в руския език съществуват аналитични конструкции с повелително значение с частиците *пусть, да, дай, хватит, брось*. Отбелязана е и употребата на изказванията с *хватит* и *брось* за изразяване на подбуда за изпълняване на определено действие. Приносни за съпоставителното изследване са направените наблюдения за мястото на инфинитива в рамките на повелителните конструкции.

При описанието на индиректните речеви актове с подбудително значение се представя моделът с модален предикат, като в този модел в руския език преобладават неглаголните предикати като *надо, можно, должен*. Изразяването на подбудителност с перформативен глагол е характерно и за руския език. Пълното представяне на имплицитните средства за изразяване на подбудителност в руския език включва също така и описанието на изказванията със самостоятелна инфинитивна форма на глагола (*С Зиной всякие разговоры прекратить!*).

Важно за съпоставителното изследване е доминирането на отрицателни изречения при отправяне на учтива молба в руския език: *вы не могли бы...; вам не трудно...; не можете ли вы...* Като специфика на руския език е отбелязана употребата на условно наклонение в съобщителни изречения за изразяване на категорична заповед.

В четвърта глава на дисертационния труд се разглеждат реалните употреби на представените във втора и трета глава на дисертационния труд специфики на българския и руския език по отношение изразяването на подбудителност. Високо оценявам избора на

емпиричен материал и мотивацията за избор на данни от конкретни произведения. Изказванията с подбудително значение се анализират в контекста на преводните еквиваленти, като се класифицират на основата на типа подбудително изказване - заповед (категорична заповед и некатегорична заповед), молба, предложение, съвет-предупреждение, разрешение, инструкция, пожелание, предупреждение-заплаха. Изводите се основават на паралелен корпус от примери от българската и руската художествена литература.

В заключението Еуннаре Чо обобщава направените в дисертационния труд наблюдения. Изводите показват, че тя успешно е реализирала изследователските задачи, които си е поставила.

Справката за *основните приноси* в дисертационния труд отговаря на постигнатите резултати при изпълнение на изследователската цел. *Авторефератът* на дисертационния труд точно и вярно отразява основните насоки, с които е свързана разработката, постигнатите положителни резултати от анализите и обобщението на научните приноси.

Еуннаре Чо е представила своите наблюдения върху особеностите на модалните модификатори в 2 *статии*: една на корейски език и една в индексирано списание. Броят на публикациите отговаря на изискванията по настоящата процедура.

Заключение: Представеният от Еуннаре Чо дисертационен труд на тема „Грамматични средства за изразяване на подбудителност в съвременния български и руски език“ убедително доказва уменията на авторката за самостоятелен анализ на средствата за изразяване на подбудителност в българския и руския език в съпоставителен план.

Това ми дава основание да предложа на Еуннаре Чо ДА СЕ ДАДЕ образователната и научна степен „доктор“.

13.02.2023 г.

Рецензент:

доц. д-р Марина Джонова